

СУМЩИНА. ВЕЛИКА СПАДЩИНА

ПРОЗА
(до XX ст.)

УДК 908(477.52)

С 89

700 примірників книги випущено за Програмою економічного і соціального розвитку Сумської області на 2019 рік та наступні 2020–2021 програмні роки, затвердженої рішенням Сумської обласної ради від 14.12.2018, на підставі рішення Сумської обласної ради від 24.01.2020 р. «Про обласний бюджет Сумської області на 2020 рік».

Фотографії взяті з відкритих джерел

Автори-упорядники:

Юрій П'ятаченко – с. 8–225; 234–365;

Олександр Вертіль – с. 230–237

Модератор проєкту – *Євген Положій*

Відповідальний за випуск – *Олександр Вертіль*

Сумщина. Велика спадщина. Проза (до XX ст.) / авт.-упоряд.: С 89 Ю.В. П'ятаченко, О.В. Вертіль. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга»», 2020. 384 с.: іл.

ISBN 978-966-680-971-4

Книга «Проза (до XX ст.)» є четвертою з проєкту «Сумщина. Велика спадщина». У книзі зібрано твори письменників Сумщини за триста останніх років (від бароко до модернізму).

До антології ввійшли твори літераторів-уродженців Сумщини та письменників-класиків української і російської літератури, які обставинами життя і творчості були пов'язані з Сумщиною. Ще один критерій добору текстів – художній образ Сумської землі в літературі.

Для шанувальників красного письменства, літературознавців, краєзнавців та всіх, хто цікавиться художнім словом.

УДК 908(477.52)

ISBN 978-966-680-971-4

© Творча спілка «Сумська обласна організація НСПУ», 2020

© Оформлення ПФ «Видавництво «Університетська книга»», 2020

Книги, що вже побачили світ завдяки проєкту «Сумщина. Велика спадщина»: «Образотворче мистецтво», «Поезія», «Крайознавство». Нарешті – «Проза», частина перша. Перша, бо урожденці Сумщини створили стільки видатних прозових шедеврів світового рівня, що в одну книгу вони не помістилися. Отже, тут, у першій частині, розміщений доробок тих письменників, які народилися до початку ХХ століття.

Матеріал для другої частини «Прози» (а загалом – для п'ятої книги проєкту «Сумщина. Велика спадщина») вже зібраний і побачить світ найближчим часом.

Щиро дякуємо всім, хто сприяв проєкту:

- Сумській обласній державній адміністрації;
- профільній депутатській комісії Сумської обласної ради;
- депутатам Сумської обласної ради;
- ГО «Велика Спадщина».

*Модератор проєкту
Євген Положій*

КОЛЕКТИВНИЙ «ПОРТРЕТ» ПРОЗИ СУМЩИНИ

Квіти мої, діти!

Тарас Шевченко

«Начнем же уже начало книги сице» (Т. Шевченко) – це антологія прозових творів, зібраних за просторовою ознакою, автори яких життєтворчістю пов'язані з Сумською землею. «Проза. Велика спадщина» є своєрідним літературно-антропологічним проектом, який передбачає презентацію текстів у мовно-історичній ретроспективі, визначенні ієрархії цінностей як естетичних, так і етичних. Як форма літературного, насамперед текстового, самовираження, ця антологія відтворює українську письменницьку традицію і канон, бо представлені тут твори є невід'ємною й органічною частиною національного духовного і мистецького спадку. Проза письменників Сумщини (назвемо їх «квітникарями слова», бо антологія з часів античності – це квітник), є духом і плоттю тривалої історії плекання людини, народу, держави. Держава постала спочатку у слові: виспівалася мрією, записалася заповітом на майбутнє.

Антології мають тисячолітню історію. Найдавнішою вважають збірник «Вінок», яку уклав давньогрецький поет Мелеагр із Гадари (I ст. до н. е.). У давньоукраїнській літературі такими були «Ізборники» та збірки афористичних висловлювань – таких, як «Бджоли». В українській літературі антології активно стали з'являтися із середини XIX ст. У них твори репрезентувалися за часом, місцем, мовою написання. У цих збірниках генерувався й оживлювався код національної пам'яті (напр. «Антологія руська» (Львів, 1881) уперше містила твори 42 українських поетів – від І. Котляревського до І. Франка). У європейській культурі XX століття антології зазвичай уподібнювалися до «колективної світлини творів» в їх культурфілософській моделі феноменів письменства, оригінального і перекладного. На думку дослідниці О. Галети, такі видання несуть у собі нетлінну культурну пам'ять. У них (антологіях), не пориваючи зв'язків із творчістю відповідних авторів, народжується «спільне нове ціле» – сучасна національна література в ієрархічних взаємодіях традицій і новаторства. Постає текст як строкатий колективний портрет творів, що оновлюються в часі поступу крас-

ного письменства. Так, «Літопис Самовидця» зафіксував перебіг трагічних подій «чорної ради» 1663 року. Опрацьовуючи майже за два століття по тому цей історико-літературний документ, П. Куліш налагоджував діалог із своїм сучасником про «уроки» національної катастрофи доби Руїни. Для нашого ж сучасника і першотвір, і роман-хроніка став укотре джерелом нагальної самоідентифікації.

Збираючи під спільною обкладинкою, як під лицарськими обладунками, твори письменників Сумщини за триста останніх років (від бароко до модернізму), упорядники розуміли, що мають справу із творенням «чужими текстами» текстового цілого у хронотопі сумського крайового письменства. У ньому мегатексті поєднано три типи творчості: сенсуалістичний (суб'єктивний) (П. Грабовський «Великодня неділя» та Г. Михайличенко «Погроза невідомого»), міметичний (реалістичний) (Б. Антоненко-Давидович «Протеже дяді Васі» і Д. Маркович «Іван з Буджака») та ідеальний (романтичний) (М. Гоголь «Запропаща грамота» Марко Вовчок «Невільничка»). Цю книжку – «колективний портрет» склали прозові твори літературів-уродженців Сумщини (П. Куліш, П. Грабовський, М. Хвильовий, Остап Вишня та ін.). До антології ввійшли твори письменників-класиків української і російської літератури, які обставинами життя і творчості були пов'язані із нашим краєм (Д. Туптало, М. Гоголь, А. Чехов, І. Бунін, М. Коцюбинський та ін.). Третій критерій добору текстів – це художній образ (рецепція) Сумської землі в художній літературі («Слово о полку Ігоревім», «Літопис Самовидця», Г. Квітка-Основ'яненко). Усі твори в антології об'єднує спільний літературний герой – Мова. Проти Нього воювали всі імперії, але Він (цей герой) живе й оновлюється. Словом і в Слові буде світлий храм людського духу.

У цьому антологічному мегатексті виразно проступають риси спільноукраїнського «портрета» національного письменства. Назвемо їх, покликаючись на думку академіка Сергія Єфремова.

Світовий закон – «живе письменство може бути тільки живою мовою живого народу» («Історія українського письменства»). Попри фатальні умови «ночі бездержавності» (Є. Маланюк) письменники словом, як мечем духовним, виборювали ПРАВО БУТИ українцями на цій землі, МАЛИ ЗА ЧЕСТЬ стати на сторожі людської душі. І це попри щомоментні ризики бути затаврованими і знищеними (як приклад, долі Павла Грабовського або Остапа Вишні).

Протягом століть у творах вітчизняного письменства виразно звучить мотив пошуку ПРАВДИ. «Щоб кривда сонце не затьмила», – таким він постав у творах барокової літератури козацької доби (проповідницькі настанови Д. Туптала). У творчості Кирило-мефодіївських братчиків і П. Куліша зокрема він став девізом «уразуметь

истину». Згодом цей мотив виплекав мрію М. Хвильового про ідеальну «загірню комууну».

Національне письменство (зокрема, і твори, подані в книжці) ніколи не вихваляло насильство, не допомагало гнїтити слабких і не прославляло поневолення. Згадаймо хоч би твори Б. Грінченка, І. Буніна, С. Васильченка, М. Арцибашева.

Твори красного письменства зворушують внутрішньою красою, майстерністю автора тонко і влучно створити і «портрет» свого персонажа, і «портрет» власної душі. У тексті «Чорної ради» закоханий П. Куліш «розсипав» автобіографічні алюзії, пов'язані із родом Білозерських (майбутня дружина Олександра ласкаво названа у творі Лесею). Або ж «веселий мудрець» Остап Вишня після «ухтпечлагівської десятирічки» 1946 року пише поминальну по сердечному другові Миколі Хвильовому і називає усмішку «Вальдшнеп». Вони обоє народжені під числом 13. У це число був залюблений бентежний Хвильовий. 13 травня 1933 року він, протестуючи проти сталінського терору над Україною, зупиняє пострілом своє серце. А за 13 років у тій страшній порі Остап Вишня, коли й сам державний злочинець, а вірний друг вже і «лідер українського фашизму», пише «Вальдшнепа», щоб собі сказати: пам'ятаю, люблю...

«...умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає.

Він не падає сторч на землю – ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім конвульсійним рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило...».

Прозові твори у цій антології подаються мовою оригіналу, а також у високохудожніх перекладах українських письменників. Так, оповідання «Струмок» К. Ушинського подане в перекладі прозаїка і науковця М. Шумили, «Людина у футлярі» А. Чехова постала в перекладі В. Козаченка, а малознана читачеві проза Д. Бурлюка репрезентована в мовній інкрустації О. Вертіля. У цих перекладах продовжується традиція формування міжмовних контактів-взаємодій і взаємозбагачень. Іван Бунін звертався до Бориса Грінченка «відкорегувати» мову творів про Україну й українців, щоб в оповіданнях усе було точно і правдиво.

У багатьох текстах книжки «Проза. Велика спадщина» виразно проступають «сумські» алюзії, себто мотиви-натяки на джерела тем чи образів твору. Знайдемо конотопські підказки про дикий

самосуд у повісті «Fata morgana» М. Коцюбинського. А прообразом Вареньки, персонажа повісті «Людина у футлярі» А. Чехова, стала добра приятелька прозаїка Наталія Линтварьова із сумської Луки. Сіверські (глухівські) деталі (селянський побут, мова персонажів, особливості вірувань) доволі легко впізнаються в повісті С. Сергєєва-Ценського «Сад». Десь на закосиченому лозняками Пслі, неподалік од славнозвісного Лебедина, фантазія письменника Костя Гордієнка створила село Буймир, в образі цього топосу постала соціальна правда про колгоспне життя. Малознана для сучасного читача повість «Зерна» цікава своєю мовною оркестровкою. Автор стоїть ніби в тіні – говорять персонажі, зібрані в гурт. Тут пульсують і біль, і гнів, і мрія, і любов, і ... ненависть до ближнього. Стиль прозаїка близький до поезики фольклору. Попри соціальні ідеологеми повість є повчальною в сенсі контекстуально прогнозованої трагічної долі українського села у 30-х роках ХХ ст. Насаджувана ненависть до «ненаших» селян («охрещених у куркулів, підкуркулників») з ідеєю «загострення класової боротьби» у скорому часі призведе до національного апокаліпсису – Голодомору 1932–1933 років. Та це читач збагне через багато десятиріч, прочитавши цю повість на тлі непроминальної історії.

Твори в антології вибудовують діалоги між різними текстами, покликаються на контекстні простори. Мотив пам'яті про батьківщину – евшан-зілля з «Повісті минулих літ» – в оповіданні «Байда» Б. Грінченка розвивається в мотив покаяння і повернення «блудного сина» до рідного краю. А в новелі С. Васильченка «Крамольна ніч» акцент переноситься на персонажа-антипода, для якого народна пісня про волю стає злочинною. За це пісню і людей, які її співають, неодмінно потрібно скарати. Український фольклор у текстах класичної прози стає не тільки джерелом тем («Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка), а й спонукає по-новому опрацювати оповідні жанри. Поетика народної легенди (історичної, любовної) була своєрідно трансформована в жанр оригінальної новели-казки «Невільничка» Марком Вовчком. Як зазначає В. Шевчук, тут наявний оповідач, який розповідає дітям казку чи легенду; тут і подана в народно-пісенних тонах, з використанням поезики народної казки, історія хлопця Остапа (він уже молодим відчуває дорослість і зовсім юним вирушає на подвиги, як той-таки, приміром, Котигорошко; він має силу самотужки розвалити турецьку в'язницю в Царгороді; та й романтичний мотив із дівчиною нагадує нам історію звільнення королівни, як це буває в казках. Водночас Марко Вовчок не забуває й про створення історичного колориту і цілком конкретно пристосує його до відповідної історичної епохи – козаччини.

Образ всесвітнього (біблійного) потопу в інтермедійній стилістиці постає на сторінках «Зачарованої Десни» О. Довженка. До фольклорного «небуденного часу», що відповідає також весіллю, ярмарку, прощі, бою, прозаїки раз у раз зверталися, щоб через екзотику події створити образ-архетип людини свого часопростору. А через цей образ (козака, нареченого чи нареченої, прочанина, митця) скласти ідеальний тип заступника, праведника життя народного. У такому паралельному світі діють-виборюють правду персонажі М. Гоголя, О. Соколовського, О. Довженка, В. Чечвянського. Щодо творів письменників-сатириків з роду Губенків, то ярмарок в Остапа Вишні і ярмарок у В. Чечвянського композиційно подібні. Вони багатоголосі, як оркестр. Але сміх Остапа Вишні ніби постає з пам'яті про давнє і вже минуле, про унікальну стихію інакшого світостворення. Тому – не жалький. Сміх В. Чечвянського у гуморесці «Ярмарок у Полтаві» – безжальний, соціально загострений, бо в його ярмарковому просторі розкошують пройдисвіти і лукавці. Ярмарок приречений і має бути знищений. Отже, літературний канон, як і сама традиція, – явища рухомі і відносні, навіть коли твори написані майже одночасно.

В антології подані твори письменників Сумщини, які потрапили під жорна сталінських репресій (П. Капельгородський, М. Хвильовий, Остап Вишня, О. Соколовський, Б. Антоненко-Давидович та ін.). Їхній «злочин» – це твори, які кваліфікувалися як «тероризм». На десятиліття вони потрапили в «спецхрани». Заборонені твори – це мартирологи (текстів, мови та їхніх творців). У них естетичний принцип доповнюється етичним: «Знайте про нас!».

Важливо зазначити, що упорядники антології бачили серед особливих читачів дітей сучасної комп'ютеризованої України. Це і про їхній світ і цвіт дитинства як особливу пору в родинній і соціальній ініціації людини, мудро і пристрасно писали К. Ушинський, Леся Українка, О. Олесь. Авторські казки та автобіографічні оповідання цих письменників складають скарбницю української народної педагогіки.

Прозові твори в цій антології добирались так, щоб спонукати реципієнта (читача, тлумача і науковця) знайти свій текст, стати його співавтором, пропустити через серце і розум. Стати розкодовувачем тайн слова в прозових шатах. І долучитися до цікавої і вічної літературної гри: шукаймо тайни Слова, бережімо «огонь в одежі слова» (І. Франко). Скажемо ще: це перша частина про прозу Сумщини. На часі – книжка про твори письменників-краян, народжених після 1900 року аж до наших сучасників.

На обкладинку антології прози Сумщини винесено портрет Миколи Хвильового – письменника, чільного діяча, провідника доби Розстріляного відродження. Це про нього «Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо вражливий і гордий, недоторканий і суворий, а часом – ніжний і сором'язливий, химерний характерник, залюблений у слово, у форму, мрійник» (А. Лейтес, М. Яшек «Десять років української літератури» (1928).

Про М. Хвильового своє слово сказав й один із упорядників антології – сумлінний доглядач письменницького розмай-саду Олександр Вертіль.

Любисток

Так письменник, уродженець Тростянця
Микола Хвильовий,
називав свою доньку Любу –
Любов Уманцеву

Розсипається днів намисто,
Мерехтить палахка далінь.
Чи зійшов золотий любисток?
Чи то просто майнула тінь?
Чорний ворон із травня карка,
Виливаючи на свинець.
Тридцять третій...
Залізний Харків
І черемховий Тростянець.
Стало сонце на крутосхилі,
Переплавлює біль на біль.
Горне вітер червоні хвилі,
Посипає червону сіль.
І на долю, як на неволю,
Накидає тугий аркан.
По чужому пішовши полю,
Пропаде наймудріший пан.
Не минають слова яристі,
Пропікають вогнем листи,
Щоб весною сходив любисток.
Щоб не міг уже не зійти.

СПАДЩИНА (ДО XX СТ.)

Літопис Самовидця – пам'ятка барокової української прози кінця XVII ст.

Літопис Самовидця – одне із джерел з історії Української козацької держави другої пол. XVII ст. Створений на Чернігово-Сіверщині сучасником (самовидцем) описаних у ньому подій. Зберігся на Лівобережній Україні в кількох списках XVIII ст. (кожен зі списків має деякі доповнення і скорочення; жоден не містить назви твору та імені автора). Хронологічно літопис охоплює короткий період історії України (з 1648 по 1702 рік), але відображає переломний руйнний етап у долі України.

Текст літопису дослідники поділяють на дві частини. Перша охоплює події 1648–1672 рр. і має характер історичних мемуарів. В основі другої (1673–1702) лежать щоденникові записи. Ім'я автора Літопису Самовидця невідоме, та, безперечно, він брав участь у тогочасних історичних подіях (звідси й ім'я – Самовидець). За найбільш аргументованою гіпотезою ним міг бути ніжинський козак, учасник Хмельниччини, генеральний підскарбій, а згодом стародубський священик Роман Ракушка-Романовський.

Ім'я твору дав Пантелеймон Куліш. До речі, відомості з цього твору письменник узяв за основу першого історичного роману в українській літературі «Чорна рада». Заходами П. Куліша твір уперше був опублікований Осипом Бодянським у Москві (1846). Характерною особливістю літопису є певною мірою правдиве відображення загальної панорами історичних

подій, що відбувалися в Україні в другій пол. XVII ст. Саме так у ньому описано, зокрема, події національно-визвольної революції українського народу та утворення Української козацької держави. Автор на конкретних фактах виклав основні причини польсько-української війни. Його ставлення до козацьких верхів, різних суспільних станів найяскравіше засвідчує оповідання про сплановану Москвою чорну раду 1663 року. З багатьох висловлювань автора випливає, що він був прихильником міцної гетьманської влади. Засуджував боротьбу різних політичних партій та соціальні заворушення, що тривали з 1658 р. до початку гетьманства Івана Мазепи. Дав стриману характеристику Богданові Хмельницькому (імовірно, на тональності його тексту позначилися песимістичні погляди та настрої, що склалися в нього під впливом подій в Україні 1670-х рр. – доби Руїни). Термін «Україна» в тексті вжито понад 70 разів.

Літопис помітно вплинув на подальший розвиток української історіографії, насамперед на Літопис Грабянки. Зверталися до цієї пам'ятки О. Рігельман і невідомий автор «Історії русів», Т. Шевченко. Твір містить багато фольклорних елементів і цікавих з історико-літературного погляду оповідань, описів, характеристик, образів і мотивів. Літопис написано книжною українською мовою, близькою до народно-розмовної. Текст Літопису Самовидця подається в редакції історика Я. Дзири.

ЛІТОПИС САМОВИДЦЯ

Року 1663

Зараз по весні заводиться на новое лихо, чоґо за іних гетьманов не бувало, то ест чорної ради. А то зараз фортельов заживает Брюховецький і докучает його царському величеству, о той раді просячи, жеби кого зводив його царське величество на тую раду послати. І так на жадання запорожцов і тих полков, которії ся прив'язалися до Брюховецького, висилает його царське величество окольничого князя Великокгаггнина і стольника Кирила Юсифовича Хлопова. О которих зближенню взявши відомость, Брюховецький зараз, вийшовши з Гадячого, простует ку Батуруну, переймаючи тих посланих од його царського величества, а своїх розсилает по всіх полках з письмами, жеби усе посольство стягалося под Ніжин у раду і Ніжин рабувати. На которії письма що живо рушило з домов, не тільки козацтво, але усе посольство, купами, а не полками.

А гетьман Сомко, козаков значних з полковниками скупивши, притягл под Ніжин, где і полковник ніжинський увесь полк свой скупив зо всього Сівера, бо то один полк був, і Стародубщина. Але тоє собрания Сомково нінащо обернулося, поневаж юже Брюховецький ліпшую ласку з запорожцями мів у його царського величества, а то за старанієм єпископа Мефтодія, которого Брюховецький запобігл подарунками і обітницями розними, яко то люде звикли дарами уводитися.

І так з другої сторони міста Брюховецький, зейшовшися з окольничим Великокгаггнином, з котрим немало люду военного од царського величества було, подступили под місто войська немалії, а найбільшей посольства. Где москва, не бавячися в полю, увойшла уся у город Ніжин і стали по господах в обох містах – старом і новом. І постоявши кілька дней у которих начальних людей, то ест в окольничого, запрошений Сомко-гетьман і Брюховецький з старшинами, оповіли оним о зволенню його царського величества, же по жаданню і прошенію усіх козаков зволив бути чорной раді на обрання одного совершенного гетьмана. Чому любо Сомко, яко уже маючий гетьманство од подручних собі полковников і сотников і козаков, подтвержденное присягою ново у Ічні, суперечали той раді, але же большая була купа при Брюховецькому зо всіх полков, мусили на тоє позволити і, сподіваючись того доказати, же при ньому старшина стоїть.

І так зложили час раді юня 17-го, зараз уступивши в пост Петров. На которую раду так постановили бути, жеби в тую раду іти пішо, без всякого оружжя. І за містом розбито намет великий, на тоє при-

сланний од його царського величства. При котором наметі і військо московське стало з оружжєм задля унимання своєволі. Але тоє мало що помогло.

Як вдарено в бубни на раду, Брюховецький, ведлуг постанови, пішо військо припровадив ку намету своєї сторони на тую раду. І Сомко не зозволився: і сам і усі козаки, при ньому будучії, яко люди достатніі, на конях добрих, шатно і при оружжю, як до війни, тоєї інтенції будучи, же ежели би ведлуг мислі оних рада становитися би міла, то межі собою битву міти, бо при таборі С'омковом і гармат було немало. Але тоє нічого не помогло, понеже запорожці ласкою його царського величства упевнені [були].

І скоро тая рада стала, і боярин вийшов з намету і почав читати грамоту і указ його царського величства, не дано того скончити, ані слухаючи письма царського величства, зараз крик стався з обох сторон о гетьманство. Одні кричать:

– Брюховецького гетьманом!

А другії кричать:

– Сомка гетьманом!

І на столець обоїх сажають.

А далі і межі собою узяли битися, і бунчук Сомков зламали, заледво Сомко видрався през намет царський і допав коня. Іная старшина. А інших позабавано до кілька чоловіка.

І так сторона Сомкова мусила уступати до табору свого, а сторона Брюховецького на столець всадили Брюховецького, зопхнувши князя, і гетьманом окрикнули, давши оному булаву і бунчук в руки.

Що заледве і нескоро той галас ускромився.

Але того часу князь Великоккакгнин не потвержав гетьманства Брюховецькому, бо і до себе прийти не могл за великим шумом межі народом.

І так Брюховецький з тими знаками зойшов до свого табору, где стояв над Остром у Куті Романовського.

А Сомко в'їхав до свого табору, юже не маючи бунчука ані булави, бо тоє запорожці видрали оному.

Зачим військо почало Сомково собою тривожити, одступаючи Сомка, любо Сомко послав з тим до князя, же на той раді з військом своїм не перестает і Брюховецького гетьманом не приймуєт, і ежели знову не будет рада, і жеби Брюховецький положив знаки войскової, то одходить з своїм військом ку Переясловлю і знову до його царського величства слати, же квалтом гетьманство дано Брюховецькому, которого військо не приймуєт.

Що видячи князь тоє розервання і обовляючися, жеби з того не вросло що злого, знову на третій день тую раду складаєт і приказуєт Брюховецькому, жеби, в тую раду прийшовши, знаки войсковоїї положив, жеби уся старшина уступила до ради до намету, а чернь, войско жеби гетьмана настановляли, кого улюблять.

Чому барзо Брюховецький сперечався, яже видячи, же князь почав на Сомкову руку схилитися, которому старшина порадила, жеби, не будучи спротивним задля ненарушення ласки його царського величества, тільки ж жеби, не йдучи ку намету, где войско стояло московське, але межі своїми войсками тую учинили раду. На що і Брюховецький дозволився.

Але несталость наших людей тоє помішала. Бо козаки сторони Сомковой, одступивши своєї старшини, похапавши корогви каждая сотня, до табору Брюховецького прийшли і поклонилися, [а] одвернувши, зараз напали вози своїх старших жакувати.

Що видячи, Сомко з полковниками своїми і інною старшиною, впавши на коні, прибігли до намету царського до князя, сподіваючися помочі і оборони своєму здоров'ю. Которих зараз князь зо всім одослав в замок ніжинський. Того ж часу усе у них поодбирано – коні, риштунки, сукні і самих за сторожу дано.

А Брюховецький зо всім войском прийшов к намету царському. Которому юже князь здавав з своїх рук булаву і бунчук, підтверждаючи гетьманство, і попровадив вь соборную церков святого Николая, где присягу виконав Брюховецький зо всім войском. І вийшовши з церкви, того ж дня своїх полковников понастановляв з тих людей, которіі з ним вийшли з Запорожжя, по усіх городах, а Ніжинський полк на три полки розділив.

При котором настановливанню полковников много козаков значних чернь позабивала. Которое забойство три дні тривало. Хочай якого значного козака забили іли чоловіка, то тоє в жарт повернено. А старшина, козаки значніі, яко змогучи, крилися, где хто могл, жупани кармазиновіі на сермяги міняли. І так тоє забойство третього дня почало ускромлятися, і заказ став, жеби юже правом доходили, хто на кого якую кривду мієт. Тих зась полковников, которіі у замку ніжинськом зоставали у в'язенню, усе пожакували, і в домах мало що зостало [...]

Того ж дня, як тая рада стала, місто Ічня, в котором рада била, і церков тая, в которой Сомкові присягали на послушенство гетманское, усе згоріло дозн аку тоей же години, як Сомка взято до в'язення.

Гетман Бруховецькій, одержавши цале гетманство, вислал послов до царского величества болшей ста человека, дякуючи за уряд гет-

манства, же одержал, и на Сомка з его полковниками, которіе сидят в ніжинском замку, нікторіе річи змисливши об їх незичливості ку царскому величеству, чого и не било. Также і епископ Мефтодій протопопу послал при тих же посланних, от себе стараючися о їх згубі. Чому царское величество повіривши, здал їх на суд войсковій, которих потратити, а инних живити, толко ж у силку зослати в Москву.

Рушивши гетман Бруховецкій от Ніжина , розпустил новопоставлених полковников, тих которіе з ним з Запорожа вишли, по усіх столечних городах, придавши каждому полковникові по сто чоловіка Козаков, которим по усіх полках жупани давано. А з млинов сами розміри брали и куди хотіли оборочали, людем зась незносную кривду чинили, а звлаща значним. Бо били межи ними которій служил у якого чоловіка значного, то юже свое зомщовали на господарях, ежели которого якого часу за якій проступок побил, албо злаял, як всяково в дворі бивает.

Того ж літа, под час тоей ради, у Паволочи перше бил полковником Іван Попович, а напотом стал священником. А же оному чинили укоризну жиди и инніе, знову хотячи ся привернути до Кіева, узял ся за полковництво и жидов казал усіх вибити. Толко ж оному не дано помочи с Кіева и Сомка узято, на которого міл надію. И так прийшло войско от Тетери гетмана, и оній, не хотячи міста згубити, здался, которого страчено...